

Strebna O.V.

FORMING OF INDIVIDUALITY BY MEANS OF SCHOOL SUBJECT «I AM IN THE WORLD»

The article is examined methodological aspects of teaching of school subject «I am in the world» of education branch «Social science» of State standard of general primary education. It is marked the main tasks of teaching of school subject «I am in the world», basic principles, that are realized in teaching content and that are determined its upbringing direction, among them the principles of humane centrism, taxonomy and integrity, open character, pluralism of thoughts and freedom of choice, unity of local and global character, harmonization of relations, stimulation of development and self- development of individuality. It is researched the problem character of forming of social and civic competences of junior schoolchildren directed to socialization of individuality, acquisition of civic habits of living together and cooperation in the society, observance of generally accepted social and cultural standards that is placed in the content of textbook of N.M.Bybik «I am in the world». Such content of textbook gives possibility for the pupils of the 3-rd form during the lessons to approve, to try on themselves different social roles that favors forming in themselves habits of social-desired behavior as a citizen, a member of society, a child's collective as a participant of social, cultural, natural-protective actions and influence on the process of formation of social constructive traits, qualities of child's individuality, such as: tolerance, empathy, justice, compassion, purposefulness, responsibility, manhood, ability, to do the choice and to take necessary decision. With the help of this textbook the pupils of the 3-rd forms fulfill different mentally-oriented and practical exercises that guarantee understanding and individual adaptation of received from different sources information because for a junior schoolchild it is important not only to listen and to see material that is learnt but internally understand it, feel in itself, include it in its child's essence.

Key words: school subject «I am in the world», social and civic competences, principles of world outlook education, valuable orientations, valuable content subject, socialization of individuality of junior schoolchild, adaptation to norms and standards of «adult life».

УДК 371.14:37.015.6: 373.5

Філончук З.В.*

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ
У ЗМІСТІ ОНОВЛЕНОГО ШКІЛЬНОГО КУРСУ ГЕОГРАФІЇ**

У статті розкрито сутність понять «чистий економічний добробут», «індекс людського розвитку», «індекс економічної свободи», «індекс глобалізації», «міжнародний індекс щастя». Проаналізовано рейтинг міжнародного індексу щастя, що дозволило представити основні закономірності географії задоволення власним життям серед країн світу. Наведено результати аналізу змісту навчальної програми з географії та встановлено теми, вивчення яких дозволяє пояснити зміни в господарському комплексі України на сучасному етапі, оцінити соціально-економічні наслідки трансформації господарства України, використовуючи показники соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: індекс глобалізації, індекс економічної свободи, індекс глобальної конкурентоспроможності, індекс розвитку людського потенціалу, міжнародний індекс щастя, соціально-економічні показники.

Відповідно до нового Державного стандарту географія залишається у групі предметів освітньої галузі «Природознавство». Проте від цього вона не втрачає своєї унікальності представляти як природничі (фізична географія), так і суспільні (економічна і соціальна географія) галузі знань. Крім того картографічна складова зближує її з групою інформаційно-технічних наук. Ця особливість географії істотно вплинула на трансформацію навчальної програми для основної школи (затверджена

* © Філончук З.В.*

МОН України, наказ № 664 від 06.06.2012 р. «Про затвердження навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня»).

Саме інтеграція змісту стала одним з інноваційних напрямків формування навчальних програм для 6-9 класів на наступні роки. Отже, залишаючись класичним навчальним предметом у школі, географія інтегрує в собі знання з багатьох наук, активно формуючи наукову картину світу у школярів [9].

Традиційно курс соціальної та економічної географії розглядається як основний в економічній підготовці учнів. Проте сучасний підхід до викладання географії вимагає оновлення змісту предмета, особливо його соціальної складової.

Мета статті полягає в розкритті змісту нових соціально-економічних показників та їх значення в засвоєнні учнями шкільного курсу географії.

Слід зазначити, що сьогодні існує низка міжнародних рейтингів та оцінок рівня розвитку країн світу за різними показниками. Глобальні дослідження, що здійснюються міжнародними організаціями, вивчають найбільш цікаві сфери життєдіяльності суспільства в різних країнах світу, а отримані результати використовуються для порівняння їх соціально-економічних, політичних, культурних позицій.

Також для глибокого та різнобічного оцінювання стану економіки та рівня життя населення розроблено нові макроекономічні показники. Найчастіше з них використовують такі: чистий економічний добробут, індекс людського розвитку, індекс економічної свободи та індекс глобалізації [3].

Під суспільним добробутом розуміють повноту забезпечення країни життєво-необхідними засобами – матеріальними, соціальними, культурними, духовними та екологічними благами.

Індекс людського розвитку (ІЛР) – інтегральний показник, який враховує тривалість життя в країні; рівень освіченості населення країни, що охоплює грамотність (уміння населення, старшого від 15 років, читати і писати нескладні тексти) та навчання (відношення кількості тих, хто вчиться у навчальних закладах, до чисельності вікових груп, які мали б бути охоплені цією освітою); ВВП на душу населення.

Індекс економічної свободи – агрегований показник, який включає десять факторів, що засвідчують рівень втручання уряду в економіку (торговельна політика, податкова політика, грошова політика, потоки іноземних інвестицій та капіталу, втручання уряду в економіку, банківська система, контроль за цінами та заробітною платою, власність на економічні ресурси, державне регулювання економіки, «чорний» ринок).

Індекс глобалізації – макроекономічний показник, що враховує рівень економічної інтеграції (обсяги зовнішньої торгівлі, іноземних інвестицій тощо), персональні контакти (кількість міжнародних поїздок, міжнародні телефонні зв'язки), поширення сучасних технологій (кількість інтернет-серверів, кількість користувачів Інтернетом) і ступінь участі країни у міжнародних зв'язках і діяльності міжнародних організацій [3].

Розглянемо місце макроекономічних показників у змісті шкільного курсу географії (табл. 1).

За новими вимогами вивчення географії на базовому рівні завершується в основній школі, а курси економічного змісту належать до обов'язково-вибіркових предметів у старшій школі. Отже, формування основних економічних понять відбудеться в більшості учнів у 8-9 класі на уроках географії.

Так, одним із завдань вивчення географії у 8-му класі є формування уявлень про окремі поняття соціально-економічного змісту. Учні мають пояснювати зміни в господарському комплексі України на сучасному етапі; оцінювати соціально-економічні наслідки трансформації господарства України, що є можливим за умови розуміння учнями сутності основних показників соціально-економічного розвитку країни.

Таблиця 1

Соціально-економічні показники в оновленій програмі шкільної географії

Клас	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
8	Географія України	
8	Розділ IV. Господарство України	
Тема 1. Особливості господарства України		
8	Основні показники соціально-економічного розвитку країни.	Учень/учениця <i>пояснює</i> : зміни у господарському комплексі України на сучасному етапі; <i>оцінює</i> : соціально-економічні наслідки трансформації господарства України.
9	Соціально-економічна географія світу	
9	Розділ III. Типізація країн світу	
Тема 2. Економічна типізація країн світу		
9	Показники рівня розвитку країн: ВВП та його структура, ВНП, обсяг і структура зовнішньої торгівлі, індекс людського розвитку, рівень безробіття, інвестиційна привабливість.	Учень/учениця <i>характеризує</i> : показники соціально-економічного розвитку країн світу; <i>порівнює</i> : країни за показником ВВП, рівнем безробіття, індексом людського розвитку; <i>пояснює</i> : відмінності між країнами з різним рівнем соціально-економічного розвитку; <i>оцінює</i> : економічні взаємовідносини між країнами в умовах глобалізації.
9	Розділ IV. Міжнародні відносини	
9	Тема 2. Україна у світі	
9	Місце України у світі. Участь України у світовій торгівлі, кредитуванні, інвестуванні, спільному підприємстві, міжнародному туризмі.	Учень/учениця <i>називає</i> : місце, що посідає Україна у світі за основними показниками соціально-економічного розвитку.

Джерело: [7].

У 9-му класі учні повинні характеризувати показники соціально-економічного розвитку країн світу; порівнювати країни за показником ВВП, рівнем безробіття, індексом людського розвитку; пояснювати відмінності між країнами з різним рівнем соціально-економічного розвитку; оцінювати економічні взаємовідносини між країнами в умовах глобалізації.

З'ясуємо місце України на соціально-економічній мапі світу з огляду на низку нових макроекономічних показників і відповідно визначимо завдання вчителя географії щодо формування в учнів географічних компетенцій з цієї теми.

Зростання рівня розвитку економіки потребує якісних змін у різних сферах, серед яких – створення сприятливого інвестиційного клімату, законодавча підтримка, помірне податкове навантаження, захист трудових прав та прав власності, професійна робота контролюючих органів, відсутність надмірних торговельних бар'єрів, грамотна фінансова та фіскальна політика, боротьба з корупцією, розвиток підприємництва.

Для оцінювання інвестиційної привабливості країни вчителю доцільно розкрити сутність поняття «індекс економічної свободи», визначити місце України в світі за цим показником і проблеми, які необхідно вирішити для покращення інвестиційного клімату.

Міжнародні організації The Heritage Foundation та The Wall Street Journal оприлюднили двадцятий звіт про рівень економічних свобод серед 186 країн світу,

що відображає рівень країн світу за критеріями створення умов для розвитку їхніх національних економік.

2014 року Україні належить 155 позиція з показником індексу 49.3 (між африканською країною Лесото та острівною країною Карибського басейну Гаїті). Серед країн Європи Україна отримала найнижчий показник – 43 місце, а найкращі умови для розвитку економіки серед європейських країн у Швейцарії (81.6). Світове ж лідерство за цим рейтингом належить Гонконгу.

Індекс економічних свобод розраховується відповідно до десяти складових підіндексів, серед яких – захист майнових прав, рівень корупції, податкове навантаження, рівень бюджетних витрат, умови ведення бізнесу, захист трудових прав, регулювання цін, обмеження в міжнародній торгівлі, інвестиційний клімат і фінансове регулювання [4].

Індекс глобальної конкурентоспроможності передбачає оцінювання за такими параметрами: якість інституцій, інфраструктура, макроекономічна стабільність, здоров'я і початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, технологічний рівень, розмір ринку, конкурентоспроможність компаній та інноваційний потенціал. Він щорічно, починаючи з 2004 року, складається Всесвітнім економічним форумом.

Україна за 2013 рік у рейтингу глобальної конкурентоспроможності втратила 11 позицій, з 73 до 84, отримавши показник 4.05 бали з 7 можливих. Країни-лідери – Швейцарія, Сінгапур та Фінляндія; найгірший показник має центральноафриканська країна Чад.

Отримані індекси конкурентоспроможності розраховуються за 12 основними групами показників, до яких входять інші 113 змінних, які детально характеризують конкурентоспроможність держав на різних етапах розвитку.

В Україні здоров'я населення, початкова освіта, вища освіта та підготовка займають лідируючі позиції, великі обсяги ринку забезпечені розміром держави, чисельністю населення та споживанням. Гірше з інфраструктурою, технологіями, фінансами та бізнесом, а найгірше – з упровадженням інновацій та управлінською сферою.

Іншою вагомою складовою дослідження є визначення ступеня впливу найбільш проблемних факторів на ведення бізнесу в країні, який оцінюється шляхом експертного опитування керівників підприємств та організацій.

Отримані результати опитування громадської думки з 16 запропонованих найбільш проблемних чинників визначили корупцію, бюрократію, відсутність доступу до фінансів та податкову політику як найбільш негативні. Такі людські фактори, як рівень підготовки персоналу та ставлення робітників до виконання обов'язків, на думку респондентів, мають найменш негативний вплив на розвиток бізнесу в Україні [1].

Після розгляду основних показників, їхніх складових, динаміки та географії індексів конкурентоспроможності вчителю доречно ознайомити учнів з найбільш цікавими показниками з 133 досліджуваних базових категорій.

Найгірші показники належать впливу бюрократії, корупції та податкової політики на розвиток бізнесу та залучення інвестицій, довіри до політиків, роботи правоохоронних органів та незалежності судів, якості доріг, стійкості банків, захисту матеріальних та інтелектуальних прав власності. Найкращий стан справ в Україні з охопленням населення освітою, якістю викладання природничо-математичних наук, рівнем розвитку залізниці та обсягах ринку.

Особливої уваги заслуговує позиція України в рейтингу здатності країни до втримання талантів, тобто високоосвічених кадрів і молодих кваліфікованих спеціалістів, за яким країна посіла 140 місце з 148 на фоні розвинутої Європи, в державах якої такі індекси мають максимальне значення. Такі країни, як Ємен

та Бурунді, займають 139 та 141 позиції відповідно, найінтенсивніше залучають молоді обдарування у Швейцарії та Сінгапурі [1].

Проведений аналіз індексу глобальної конкурентоспроможності свідчить про згубний вплив управлінської сфери на розвиток бізнесу та залучення інвестицій, негативні процеси у сфері надання освітніх послуг та розвитку науки, незначне використання інноваційних розробок, незахищеність майнових та інтелектуальних прав власності, відтік висококваліфікованих кадрів.

Обсяги ринку, висока якість людського потенціалу стають єдиними перевагами над іншими країнами, що за умови структурних якісних змін в управлінській сфері здатні підвищити конкурентноздатність України [там само].

З 1993 року ООН формує щорічний звіт з розвитку людства. Суть цього документа полягає у вивченні індексу людського розвитку у країнах світу. За останні 10 років цей показник у переважній більшості держав поліпшився, а 40 країн світу суттєво просунулися в цьому рейтингу.

Щодо України, то незважаючи на відносне зростання індексу у 2009-2012 роках, динаміка рейтингу, навпаки, погіршилася. 2010 року Україні належала 69 позиція, 2011 – 76 з показником 0.737, а 2013 року – 78 з показником 0.740. За критеріями цього індексу в нашій країні найкращий стан справ з освітою та грамотністю (29 місце у світі), помітно гірший – зі здоров'ям і довголіттям, а найгірший – з рівнем життя населення.

Згідно з «Доповіддю про людський розвиток – 2013» ПР ООН до п'ятірки лідерів за цим індексом належать Норвегія – 0.955, Австралія – 0.938, США – 0.937, Нідерланди – 0.921 та Німеччина – 0.920, а найгірші показники мають Нігер та Демократична Республіка Конго – по 0.304.

Зважаючи на негативну динаміку рейтингу, стає зрозумілим, що за умови погіршення якості освіти, збереження сучасного стану економіки та медицини наша країна, географічно перебуваючи в Європі, надалі поступатиметься у світових рейтингах країнам з менш розвинених частин світу [5].

На нашу думку, подолання кризи має означати не тільки зміну соціально-економічних умов існування населення, а зміну власного погляду на життя. Такий підхід відповідає ментальним особливостям українського народу.

Одним із ключових соціальних показників є рівень щастя населення. Незважаючи на те, що він є досить суб'єктивним, проте становить певний інтерес для аналізу рівня соціально-економічного розвитку країн світу.

Міжнародна організація Нова Економічна Фондація оприлюднила черговий щорічний звіт за визначенням міжнародного індексу щастя. Цей документ складається починаючи з 2006 року, а метою його є оцінка «реального» добробуту націй, виходячи з трьох основних показників, серед яких – суб'єктивна задоволеність життям, очікувана тривалість життя та екологічне забруднення з розрахунку на одну особу.

Для порівняння рівня життя в різних країнах використовується значення ВВП на душу населення, або ІРЛП, але ці індекси не завжди можуть відобразити реальний стан речей. Зокрема порівняння значення ВВП вважається недоречним, оскільки кінцева мета більшості людей – не бути багатими, а бути щасливими та здоровими [8].

Очолила рейтинг міжнародного індексу щастя Коста-Ріка. Далі – В'єтнам, Колумбія, Беліз, Сальвадор і Ямайка. До десятки найщасливіших увійшли також Панама, Нікарагуа, Венесуела та Гватемала. Найгірший стан у Ботсвани, як і у більшості африканських держав.

Україна зайняла 100-те місце зі 151 країни, яке поділила з Суданом (37.6 балів). Їх випередили Замбія (99), Кенія (98), Португалія (97), а також Грузія (55), Румунія (75), Азербайджан (80), Туркменістан (95). Серед найрозвиненіших країн найвищі позиції в рейтингу зайняли Нова Зеландія (28), Норвегія (29), Швейцарія (34), Велика Британія (41), Німеччина (46), Австрія (48), Франція (50). У той же час менш щасливе життя своїм громадянами забезпечують уряди Гонконгу (102),

Білорусі (103), Казахстану (119), Росії (122) та Болгарії (123).

Доцільно ознайомити учнів зі складовими розрахунку цього індексу. Суб'єктивна задоволеність життям – вагомий компонент досліджуваного індексу, який виражає особисте задоволення рівнем життя серед громадян країн світу. У лідерах за цим критерієм – європейські країни та інші розвинені країни світу, останні ж сходинки належать африканським країнам. За розглянутою складовою, Данія очолила рейтинг, а найгірша задоволеність життям – в африканській країні Того. Україна займає 82 позицію (5.1), у Росії показник кращий – 5.5 (69), а в Румунії – гірший (4.9, 92).

Наступною складовою індексу щастя є тривалість життя населення. Цей показник варіюється від 47.8 років у Сьєрра-Леоне до 83.4 років у Японії (середній вік населення у світі – 69.9 років). Тривалість життя українців порівняно з європейськими країнами – найкоротша (68.5 років), це 100 місце в рейтингу. Аналогічний показник тривалості життя належить Монголії.

Аналіз рейтингу міжнародного індексу щастя та встановлення в ньому місця України дає можливість уявити основні закономірності географії розподілу задоволення власним життям серед країн світу. Очікувана тривалість життя населення є сигналом до перегляду способу життя українців різного віку та суттєвого поліпшення якості надання медичних послуг [8].

Сучасні соціологічні дослідження доводять, що українці відповідають базисному типу європейської культури. Європейець під щастям розуміє достаток, можливість самореалізації та благополуччя в родині. В Європі наявна закономірність: чим багатша країна, тим щасливіше населення. Є. Головаха зазначає, що кореляція щастя з багатством – це європейська закономірність. У світовому масштабі її не існує, причина тому – суттєві культурні відмінності між народами. Для українця – це особисте життя (стосунки в сім'ї), здоров'я, відчуття стабільності та самореалізація на роботі.

Як свідчать дослідження соціологів, в Україні існує висока залежність уявлення про щастя від здоров'я, відчуття стабільності та самореалізації на роботі. Матеріальне становище українці визначають на 5 місці (2003 р. – 3) [2].

Коли мова йде про економічні цінності, слід зважати на те, що провідним у цивілізаційній парадигмі економічного розвитку є ціннісний принцип людиноцентризму, згідно з яким метою формування економіки є комплексне задоволення потреб людини, тобто гармонійний людський розвиток в усьому його суцільному багатогранному вимірі, а не лише задоволення матеріальних потреб. Питання ціннісної орієнтації суспільного господарювання відображене в індексі людського розвитку та інших нових макроекономічних показниках. Такий підхід відповідає засадам сучасної теорії сталого розвитку [6].

Отже, усвідомлений аналіз нових соціально-економічних показників дає можливість сформувати цілісну картину про рівень розвитку найбільш важливих сфер життя суспільства, вплив певних факторів на розвиток галузей світової економіки та місце України серед країн світу.

Учителю важливо з перших уроків у 6-му класі показати практичне значення географії в житті людини, визначити її роль у підготовці учнів до практичного життя. Завдання вчителя – максимально наблизити предмет до розуміння та особистісного сприйняття учнів, що можливо досягти в разі виокремлення та використання економічної складової змісту курсу або застосування предметних компетенцій у формуванні економічних (соціальних) ролей. Такий підхід вимагає певного переосмислення й аналізу кожним учителем методики роботи і пошуку нових напрямків навчання географії.

Література:

1. Аналіз індексу конкурентоспроможності України в 2013-2014 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/analiz-indeksu-konkurentospromozhnosti-ukrayini-v-2013-2014-rr>.

2. Головаха Е. Украинская мечта / Е. Головаха. – Контракты. – 2010. – № 29-30. – С. 9.
3. Економічна теорія: вступ, макроекономіка, мікроекономіка : навч. посіб. / за ред. З. Г. Ватаманюка та О. З. Ватаманюка. – Львів : Інтелект-Захід, 2008. – 540 с.
4. Індекс економічних свобод – 2014, місце України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/indeks-ekonomichnih-svobod-2014-misce-ukrayini>.
5. Індекс розвитку людського потенціалу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/indeks-rozvitku-lyudskogo-potencialu-2013-reyting-ukrayini>.
6. Крюкова І. О. Ціннісний вимір в економіці: кількісний і якісний аспекти / І. О. Крюкова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2. – С. 12-22.
7. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів : Географія. 6-9 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 64 с.
8. Україна посіла 100-те місце у міжнародному індексі щастя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/ukrayina-posila-100-te-misce-u-mizhnarodnomu-indeksi-shchastya>.
9. Уварова Г. Ш. Оновлена навчальна програма з географії для основної школи / Г. Ш. Уварова // Географія та економіка в сучасній школі. – 2013. – № 1. – С. 4-7.

Филончук З.В.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ В ОБНОВЛЕННОМ ШКОЛЬНОМ КУРСЕ ГЕОГРАФИИ

В статье рассматривается содержание понятий «индекс человеческого развития», «индекс экономической свободы», «индекс глобализации», «международный индекс счастья». Проанализован рейтинг международного индекса счастья и определено место Украины, что позволило установить основные закономерности географии удовлетворенности жизнью в странах мира. Представлены результаты анализа содержания учебной программы по географии и определены темы, которые позволяют объяснить изменения в хозяйственном комплексе Украины на современном этапе, оценить социально-экономические последствия трансформации хозяйства Украины, используя показатели социально-экономического развития.

Ключевые слова: индекс глобализации, индекс экономической свободы, индекс глобальной конкурентоспособности, индекс человеческого развития, международный индекс счастья, социально-экономические показатели.

Filonchuk Z.V.

SOCIAL AND ECONOMIC INDEXES IN CONTENT OF A NEW COURSE OF GEOGRAPHY

The article shows the sense of new economic and social indexes that help to define the position of countries in the world, to compare the level of development; the article shows also the meaning of a new economic and social indexes in studying of school course of geography.

The article exposes the sense of such concepts as Index of Globalization, Index of Economic Freedom, Human Development Index, Index of Economic Prosperity and analyses the place of Ukraine according to these indexes.

The article tells that the most important index is a Happy Planet Index. This index is a subjective one and does not belong to geographical course content but it is important for analyses of social and economic development of countries.

The Happy Planet Index is analyzed in this article and the place of Ukraine is defined. The duration of life of population in Ukraine is the lowest in Europe, and it is a signal to change the way of life and to reform the sphere of medicine.

The article gives the results of analyses of school geography course and proposes some new themes that help to explain changes of economic complex in Ukraine and to analyze the results of these changes.

The article proves the necessity of further integration of economic knowledge in school geography course.

The article defines the problems in contemporary school course of geography and its updating.

Key words: Index of Globalization, Index of Economic Freedom, The Global Competitiveness Index, Human Development Index, Happy Planet Index, Social and economic indexes.